

ÇUKUROVA ÜNİVERSİTESİ

İLAHİYAT FAKÜLTESİ DERGİSİ

Journal of the Faculty of Divinity of Çukurova University

Cilt / Volume: 22 • Sayı / Issue: 2 • Aralık / December 2022 • 253-272

e-ISSN: 2564-6427 • DOI: 10.30627/cuilah.1172922

İBN ÂŞÛR'UN ET-TAHRİR VE'T-TENVİR ADLI TEFSİRİNDE HURÛF-I MUKATTA'YA YAKLAŞIMI

Ibn Āshūr's Approach to Hurūf Muqattaa in His Tafsir al-Tahrīr wa'l-Tanwīr

İzzet Marangozoğlu

Dr. Öğr. Üyesi, İzmir Kâtip Çelebi Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü, İzmir, Türkiye
Assist. Prof., İzmir Kâtip Çelebi University Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences, İzmir, Turkey
izzetmarangozolu@gmail.com <https://orcid.org/0000-0003-2386-3688>

Makale Bilgisi/Article Information

Makale Türü/Article Type: Araştırma Makalesi/Research Article

Geliş Tarihi/ Received: 09.09.2022

Kabul Tarihi/Accepted: 12.12.2022

Yayın Tarihi/Published: 30.12.2022

İntihal Taraması/Plagiarism Detection: Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi/This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software.

Etik Beyan/Ethical Statement: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur/It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited (İzzet Marangozoğlu)

Telif/Copyright: Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi/Published by Çukurova University Faculty of Divinity, 01380, Adana, Turkey. Tüm Hakları saklıdır / All rights reserved.

İBN ÂŞÛR'UN ET-TAHRÎR VE'T-TENVÎR ADLI TEFSİRİNDE HURÛF-I MUKATTAA'YA YAKLAŞIMI

Ibn Āshūr's Approach to Hurūf Muqattaa in His Tafsir al-Tahrīr wa'l-Tanwīr

Öz

Kur'an-ı Kerim'de yirmi dokuz surenin başında besmeleden sonra hurûf-ı mukattaa adı verilen ve alfabedeki adlarıyla teker teker okunan harfler bulunmaktadır. Bu harfler nazil oldukları ilk günden beri insanların dikkatlerini çekmiş ve bunlarla tam olarak neyin kastedildiği merak edilmiştir. Bazıları bu harfleri, manasını Allah'tan başkasının bilemeyeceği müteşabihattan saymıştır. Bazıları da Kur'an'ın anlaşılır apaçık bir dille nazil olması sebebiyle bu harflerin de manalarının bilinebileceğini söylemiş ve bunların anlamına dair birçok görüş ileri sürmüştür. Yakın dönem ulemasından Tunuslu müfessir et-Tâhir b. Âşûr (1879-1973) da otuz ciltlik et-Tahrîr ve't-tenvîr adlı eserinde bu harflerle ilgili yaklaşımları yirmi bir görüşte toplamıştır. Bu çalışmada İbn Âşûr'un gerek Bakara suresinin girişinde gerekse tefsirinin diğer yerlerinde hurûf-ı mukattaa ile ilgili görüş ve analizleri ele alınacaktır. Bu bağlamda İbn Âşûr'un hurûf-ı mukattaa konusunda kendinden öncekilerin tekrarı mahiyetinde görüşler ileri sürmekten kaçınarak bu harflerin retorik, pedagojik ve karşıtlara meydan okuyup onları aciz bırakma (tehaddî) yönünü önceleyen özgün tutumuna dikkat çekilecektir.

Anahtar Kelimeler: Tefsir, İbn Âşûr, et-Tahrîr ve't-Tenvîr, Hurûf-ı Mukattaa, Tehaddî.

Abstract

At the beginning of twenty-nine chapters (surah) in the Qur'an, there are letters called hurūf muqatta'a "disjoined letters" after the Bismillah Islamic phrase and read one by one with their names in the alphabet. These letters have attracted people's attention since the first day they were revealed, and their exact meaning has been a matter of curiosity. Some have counted these letters as mutashabihat (cognate) whose meanings cannot be known by anyone but Allah. Some of them said that the meanings of these letters can be known because the Qur'an was revealed in an understandable and clear language, and they put forward many opinions about their meanings. Tunisian mufassir (exegete) al-Tāhir Ibn Āshūr's (1879-1973) gathered the approaches related to these letters in twenty-one views in his thirty-volume work called al-Tahrīr wa'l-Tanwīr. In this study, Ibn Āshūr's views and analyses - both at the beginning of the surah of al-Baqara and in other parts of his tafsir - on hurūf muqatta'a will be discussed. Thus, the author's approach to issues such as the composition, pronunciation, writing of these letters, their ratio to other dialects and their existence as separate verses will be tried to determine. In this context, Ibn Āshūr's unique attitude, which prioritizes the rhetorical, pedagogical, and incapacitating (tahaddi) aspect of these letters by avoiding the repetition of the previous ones on the subject of hurūf muqatta'a will be pointed out.

Keywords: Tafsir, Ibn Āshūr, al-Tahrīr wa'l-Tanwīr, Hurūf Muqattaa, Tahaddi.

GİRİŞ

Kur'an'da çoğu Mekkî olan yirmi dokuz surenin¹ başlangıcında bulunan hurûf-ı mukattaa, müfessirleri hayrette bırakmıştır. İkinci sırada nazil olan Kalem Suresinin başında müstakil bir ayet şeklinde olmasa da başka bir kelimeye eklenerek (ن وَالْقَلَمِ) Kur'an'ın nüzul sürecine erken dönemde dâhil olan bu harflerle ilgili birçok görüş ve sayısız araştırma ortaya konulmuştur. Hurûf-ı mukattaa, Arap alfabesinin yarısına tekabül edecek şekilde on dört harften (ا - ح - ر - س - - ل - م - ن - ه - و - ط - ع - ق - ك - ل - م - ن - ه - و - الم - الر - طسم - حم) birden fazla surede tekrar ederken bazıları (ن - عسق - ص - طس - يس - ص - عسق - ق - ن) tek surede zikredilmiştir. Müfessirlerin çoğu bu harfleri, te'vîl (tefsir)de müteşâbihâtta sayarken² bazıları³ ise Kur'an'ın kendini anlaşılır apaçık (mübîn) bir kitap olarak tanıtmayı (Nahl, 16/103; Şu'arâ', 26/195; Zümer, 39/28) sebebiyle onda anlamsız hiçbir kelimenin bulunmadığı fikrini savunmuşlardır. Son dönem müfessirler de bu yönde bir eğilim sergilemişlerdir. Onlar bu harflerin, Kur'an'ın i'câz ve belâgat yönünü merkeze alarak inkârcılara meydan okumaları, Kur'an mesajına dikkat çekmeleri ve bu hususta bir anlayış kazandırma amacına yönelik oldukları noktasında yorumlar ortaya koymuşlardır. Yakın dönemde kaleme alınmış tefsirlerde hurûf-ı mukattaa'ya yaklaşımlardaki genel eğilim, bu harflerin dinleyenlerin dikkatini çekme, onları uyarma ve Kur'an'ın benzerini getirme konusunda inkârcılara meydan okuma amacına yönelik olduklarıdır.⁴

Modern tefsir çalışmaları arasında önemli bir yere sahip olan İbn Âşûr ve bu tefsiriyle ilgili ülkemizde kitap⁵, tez⁶ve makale düzeyinde birçok akademik çalışma yapılmıştır. İbn Âşûr'un hurûf-ı mukattaa'ya yaklaşımına dikkat çeken bir makale dışında⁷ herhangi bir çalışmanın yapılmaması bizi bu konuyu çalışmaya sevk etmiştir. Bu makalede İbn Âşûr ve et-Tahrîr ve't-tenvîr adlı tefsiri kısaca tanıtdıktan sonra hurûf-ı mukattaa'nın lügat ve ıstılah manası verilecektir. Daha sonra İbn Âşûr'un tefsirinin gerek girişi gerekse hurûf-ı mukattaa'ya konu olan diğer yerleri taranarak bu harflerin i'râbı, okunuşu, yazılışı, tehadî yönü, diğer lehçelere nispeti ve müstakil ayet oluşları gibi konulara dair yaklaşımı tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu bağlamda büyük ölçüde müellifin Bakara suresinin tefsirini yaparken hurûf-ı mukattaa'ya dair geniş yer verdiği yirmi bir görüş üzerinde durulacaktır. Bu görüşleri inceleme sadedinde müellifin zikrettiği şiir, bilgi ve yorumlarla ilgili kaynak tespitinde ve yer yer kısa izahlarda bulunulacaktır.

¹ Bunlar başlangıcında yer alan harflerle birlikte; Bakara (الم), Âl-i İmrân (الم), A'râf (المص), Yûnus (الر), Hûd (الر), Yûsuf (الر), Ra'd (الم), İbrahîm (الر), Hicr (الر), Meryem (كهيعص), Tâhâ (طه), Şu'arâ' (طسم), Neml (طس), Kasas (طسم), Ankebût (الم), Rûm (الم), Lokman (الم), Secde (الم), Yâsîn (يس), Sâd (ص), Mü'min (Gâfir) (حم), Fussilet (حم), Şûrâ (عسق. حم), Zuhuruf (حم), Duhân (حم), Câsiye (حم), Ahkâf Suresi (حم), Kâf (ق) ve Kalem (ن) sureleridir.

² Bu görüş Şa'bi (ö. 104/722), Süyân es-Sevrî (ö. 161/778), İbnü'l-Enbârî gibi âlimlere nispet edilmiştir. Bk. Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ' el-Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. (Riyad: Dâru Taybe, 1997), 1/58; İbn 'Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz fi tefsiri'l-Kitâbi'l-'Azîz*, thk. Abdüsselâm Abduşşâfi Muhammed (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 1993), 1/82; Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Hişâm Semîr el-Buhârî (Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 2003), 1/154. İbn Hazm (ö. 456/1064) ve Ebû Hayyân el-Endelûsî (ö. 745/1344) de aynı görüştedir. Bk. Alî b. Muhammed b. Saîd İbn Hazm, *el-Fasl fi'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihel*, thk. Muhammed İbrahim Nasr - Abdurrahman Umeyre (Beyrut: Dâru'l-Cil, 1996), 1/188; Ebû Hayyân el-Endelûsî, *el-Bahru'l-muhîr*, thk. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd vd. (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2001), 1/60.

³ Bk. Ebu'l-Leys Nasr b. Muhammed es-Semerkandî, *Tefsîru's-Semerkandî*, thk. 'Alî Muhammed Mu'avvad vd. (Beyrut: Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1993), 1/21-22; İbn 'Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/82; Celâlüddîn es-Suyûtî, *el-İtkân fi 'ulûmi'l-Kur'ân*, thk. Şu'ayb el-Arnaût (Dimeşk: Müessesetü'r-Risâle, 2008), 440.

⁴ Sevgi Tütün, "XX ve XXI Yüzyıl Müfessirlerinin Yorumları Bağlamında Hurûf-ı Mukattaa'ya Bakış", *Metafizika*, Cilt 1, Sayı 4, 2018, 21.

⁵ Numan Çakır, *Kur'an'da Hurûf-ı Mukattaa*, Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020.

⁶ Abdullah Önder, *Te'vîli açısından Taberi, Zemahşerî, Râzî ve Bursevî'nin tefsirlerinde hurûf-u mukattaa'a*, Erciyes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek lisans, 2016; Mustafa Yıldız, *Klasik ve modern tefsirlerde Hurûf-ı mukattaa algısı*, Sakarya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek lisans, 2016; İbrahim Kaplan, *Muhkem-müteşâbih bağlamında hurûf-u mukattaa*, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Yüksek lisans, 2020.

⁷ Tütün, "XX ve XXI Yüzyıl Müfessirlerinin Yorumları Bağlamında Hurûf-ı Mukattaa'ya Bakış", ss. 6-32.

1. İBN ÂŞÛR VE ET-TAHRİR VE'T-TENVİR ADLI TEFSİRİ

Kısaca İbn Âşûr olarak bilinen Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, 1879 yılında Tunus'ta doğmuştur.⁸ Âşûr ailesine mensup olduğu için dedeleri gibi İbn Âşûr künyesiyle anılmıştır. Tunus'un "küttâb" adı verilen geleneksel okullarında Arapça ve Kur'an'ı öğrenen İbn Âşûr, 1892'de girdiği bir orta ve yükseköğretim kurumu olan Zeytûne Camiinde dönemin önde gelen ulemâsından dersler almıştır.⁹ 1903-1932 yılları arasında Zeytûne Üniversitesi ve Sâdıkiyye Medresesinde hocalık görevinin yanı sıra Mâlikî kadısı, müftüsü ve şeyhülislâmı olarak çalışmıştır. 1932'de Zeytûne Üniversitesi'ne rektör tayin edilen İbn Âşûr, bu görevini farklı aralıklarla 1960'a kadar sürdürmüştür.¹⁰ İlmî tecrübesi yanında fikirleriyle de temayüz eden İbn Âşûr, çalışmalarını Müslümanların çeşitli meselelerinin çözümü ile Kur'an ve Sünnet'in anlaşılması üzerinde yoğunlaştırmıştır.¹¹ Gerek Tunus'ta gerekse İslam âleminde yarım asırdan fazla İslami ilimler ve Arap edebiyatı alandaki entelektüel birikimiyle önemli bir rol üstlenen İbn Âşûr, 1973 yılında Tunus'ta vefat etmiştir.¹²

İbn Âşûr en mühim eseri olan otuz ciltlik et-Tahrîr ve't-Tenvîr¹³ adlı Kur'ân tefsiriyle tanınmıştır. Bu kapsamlı tefsirin giriş bölümü, Fâtiha Sûresinin tefsiri ve Kur'an'ın birinci cüzünden oluşan ilk cildi 1956 yılında; eserin tamamı ise 1970 yılında yayımlanmıştır.¹⁴ İbn Âşûr, uzun yıllara dayanan birikimin ürünü olan bu eserini kaleme alırken çok sayıda tefsir kitabına¹⁵ başvurmuştur. İbn Âşûr, tefsirinin girişinde "*Mukaddimât (mukaddimeler)*" başlığı altında Tefsir, tevil ve tefsirin ilim oluşu; Tefsir ilminin dayanağı/referansları; rivayete dayanmayan tefsirin geçerliliği ve dirayet tefsirinin manası; müfessirin temel gayesi; nüzul sebepleri; kıraatler; Kur'an kıssaları; Kur'an'ın ismi, ayetleri, sureleri, surelerinin tertibi ve isimleri; Kur'an cümlelerinin ifade ettiği muhtemel manaların geçerliliği ve İ'câzu'l-Kur'ân (Kur'an'ın erişilemezliği) başlıklarını taşıyan on mukaddimeye yer vermektedir.¹⁶

İbn Âşûr, Kur'an-ı Kerim'i, Arapların ümmîliğini teyit etmek için değil onların seviyelerini yükseltmek amacıyla gelmiş ebedî bir mucize;¹⁷ tefsiri ise "Kur'an lafızlarının manasını ve onlardan kısaca yahut detaylı olarak neyin çıkarılabileceğini araştıran ilim" şeklinde tanımlamaktadır.¹⁸ İbn Âşûr'a göre Kur'an'ın bir başka mucizevî yönü, derin manaları çok veciz bir şekilde ifade etmesi ve bu manaların zamanı gelince daha iyi anlaşılmasıdır.¹⁹ İbn Âşûr, Kur'an'ı anlamada dirayet tefsirinin rolünü savunurken, Hz. Peygamber ve Sahâbîlerden nakledilen rivayetlerden de yararlandığı ve bütün eseri boyunca bu tutumunu sürdürdüğü görülmektedir.²⁰

İbn Âşûr'un hayatını ve eserlerini müstakil bir kitapta²¹ toplayan Belkâsım el-Ğâlî, müellifimizin düşüncesini belirgin biçimde etkileyen dört faktörden bahsetmektedir. Bunlar,

⁸ İbn Âşûr'un kısa biyografileri için bk. Muhammed Mahfûz, *Terâcimu'l-Müellifîn et-Tûnisîyyîn* (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1984), 3/304-309; Sâdik ez-Zimmerlî, *A'lâm Tûnisîyyîn*, trc. Hammâdî es-Sâhilî (Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1986), 361-367.

⁹ Mahfûz, *Terâcimu'l-müellifînet-Tûnisîyyîn*, 3/304.

¹⁰ Ahmet Coşkun, "İbn Âşûr, Muhammed Tâhir", TDV İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1999), 19/333.

¹¹ Muhammed et-Tâhir b. Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnisîyye, 1984), 1/44-45.

¹² Zimmerlî, *A'lâm Tûnisîyyîn*, 367.

¹³ Bu kısa adlandırma bizzat İbn Âşûr tarafından yapılmıştır. Orijinal adı; Tahrîru'l-ma'ne's-sedîd ve't-tenvîru'l-akli'l-cedîd min tefsiri'l-kitâbi'l-mecîd'dir. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/8-9.

¹⁴ Beşîr M. Nâfî, "Tâhir b. Âşûr: Tefsir Çalışması Özelinde Modern Reformcu Bir Âlimin Kariyer ve Düşünce Dünyası", çev. Hayati Sakallıoğlu, *İÜİFD*, sy. 27, 2012: 266.

¹⁵ İbn Âşûr bunların başında Zemahşerî'nin *el-Keşşâf*, İbn 'Atiyye'nin *el-Muharrarü'l-vecîz*, Râzî'nin *Mefâtihu'l-gayb*, Beydâvî'nin *Me'âlimü't-tenzîl* ve Âlûsî'nin *Rûhu'l-Meânî*'sini zikretmektedir. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/7.

¹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/10-130.

¹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/39.

¹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/11.

¹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/44-45.

²⁰ Nâfî, "Tâhir b. Âşûr", 273.

²¹ Belkâsım el-Ğâlî, *Şeyhu'l-câmî'i'l-a'zami Muhammed et-Tâhir b. Âşûr: Hayâtuhu ve âsâruh* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1996).

zekâsı ve üstün kabiliyeti, aile ortamı, hocaları²² ve dönemindeki ıslahat önderleriyle²³ ilişkisidir.²⁴

2. HURÛF-I MUKATTAA'NIN LÛGAT VE İSTILAH MANASI

Hurûf kelimesi harfin çoğulu olup “bir tarafa meyletmek, sapmak” anlamına gelen “h-r-f” kökünden gelmektedir. Arapçada elif, bâ', tâ' gibi alfabe harflerinden her biri; lehçe ve kıraat gibi bir şeyin çeşitli yönlerinden (vecihlerinden) biri ve dağ, baş, gemi gibi bir şeyin tarafı, ucu, yanı şeklinde birden fazla manaya gelen lafzı müşterek kelimelerdendir. Alfabeyi oluşturan seslerin her birine ait şekil ve işaretler, kelimelerin teşekkülünde bir nevi belirleyici taraf olmalarından dolayı harf olarak adlandırılmıştır.²⁵ Mukattaa ise “kesmek, bir şeyi bütününden ayırmak” anlamına gelen kat' kökünden türemiş mübâlaga sigasında bir sıfat şeklinde tarif edilmiştir.²⁶ Bu harflere aynı tariften yola çıkarak hurûf-ı teheccî adı verilirken başında zikredildikleri surelerin ilk harflerini oluşturmaları sebebiyle *fevâtihu's-süver* ve *evâilü's-süver* olarak da isimlendirilmiştir. Ayrıca hangi manaya geldikleri ya da bu surelerin başında ne amaçla zikredildikleri tam olarak bilinmemesi sebebiyle bu harflere hurûf-ı mübheme de denilmiştir. Bu bilgilerden hareketle *harf* kelimesinin çoğulu olan *hurûf* ile “kesilmiş, ayrılmış” manasındaki mukattaa kelimesinden oluşan Hurûf-ı Mukattaa'yı, Kur'an-ı Kerim'de yirmi dokuz surenin başında bulunan ve kendi isimleriyle telaffuz edilen harflerin müşterek adı²⁷ şeklinde tarif edebiliriz.

3. İBN ÂŞÛR'UN HURÛF-I MUKATTAA İLE İLGİLİ GÖRÜŞLERE YAKLAŞIMI

İbn Âşûr, Bakara suresinin tefsirini yaparken “الم” açıklama sadedinde hurûf-ı mukattaa ile ilgili görüşlere geniş yer ayırmaktadır. O, farklı yönleri eleyip benzer noktaları birleştirdikten sonra âlimlerin bu harflerle ilgili görüşlerini yirmi bir görüşte topladığını ve bu harflerle murad edilen mananın kapalı olmasından dolayı söz konusu görüşleri (*akvâl*) üç türde (*envâ'*) incelediğini belirtmektedir.²⁸

3.1. Birinci Tür

Hurûf-ı mukattaa'nın, kapalılığını ancak marifet ehlinin açabileceği cümle veya kelimelerin kısaltmasından oluşan rumuzlar (*rumûz*) ve sırlar (*esrâr*) olduğunu söyleyen görüşleri kapsamaktadır. Bu türe bağlı sekiz görüş bulunmaktadır:

3.1.1. Birinci Görüş

Allah Teâlâ'nın, bu harflerin bilgisini kendisine bıraktığını söyleyen görüştür. Bu görüş zayıf rivayetlerle dört halifeye isnad edilmiştir. Bu görüş sahiplerinin amacı, Allah'ın, bu harflerin asıl maksadını peygamberine bildirdiğini ispat etmektir. Bu görüş Şa'bî (ö. 104/722) ve Süfyân es-Sevrî'ye (ö. 161/778) aittir.²⁹

²² Bunlar dedesi Muhammed el-Azîz Bû 'Attûr, Ömer İbnü's-Şeyh, Şeyh Sâlim Bû Hâcib, Muhammed en-Neccâr, Sâlih eş-Şerîf ve Muhammed en-Nahlî'dir. Bk. Gâlî, *Şeyhu'l-câmi'i'l-a'zami Muhammed et-Tâhir b. Âşûr*, 40-46.

²³ Gâlî, bunların başında Tunus'ta bulunduğu sırada konferans ve toplantılarına katıldığı Muhammed Abduh (1849-1905) ile Menâr Dergisinde yazarken tanıştığı Reşîd Rızâ'yı (1865-1935) zikretmektedir. Bk. Gâlî, *Şeyhu'l-câmi'i'l-a'zami Muhammed et-Tâhir b. Âşûr*, 49-51.

²⁴ Gâlî, *Şeyhu'l-câmi'i'l-a'zami Muhammed et-Tâhir b. Âşûr*, 39-51. Gâlî, İbn Âşûr'u etkileyen faktörleri öznel (zâtîyye) ve nesnel (mevdû'îyye) şeklinde ikiye ayırmasına rağmen bu dört faktörden hangisinin öznel hangisinin nesnel olduğunu belirtmemektedir. Bk. Gâlî, *Şeyhu'l-câmi'i'l-a'zami Muhammed et-Tâhir b. Âşûr*, 39.

²⁵ Halîl b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, thk. Mehdi el-Mahzûmî - İbrâhîm es-Sâmerrâî (Beirut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.), 3/210; Alî b. İsmâîl İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, thk. Abdulhamîd Hindâvî (Beirut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmîyye, 2000), 3/306; Ebu'l-Bekâ' el-Kefevî, *el-Küllîyyât*, thk. Adnân Dervîş - Muhammed el-Mısrî (Beirut: Müessesetü'r-Risâle, ts.), 393.

²⁶ Ferâhîdî, *Kitâbu'l-'Ayn*, 1/135; İbn Sîde, *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*, 1/159.

²⁷ M. Zeki Duman-Mustafa Altundağ, “Hurûf-ı Mukattaa”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1998), 18/401.

²⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/207.

²⁹ Kurtubî, *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/154; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/207.

3.1.2. İkinci Görüş

Hurûf-ı Mukattaa'nın, benzer harflerle başlayan Allah Teâlâ'nın isim ve sıfatlarının kısaltmaları olduğunu söyleyen görüştür. Bu görüş Abdullah b. Abbâs (ö. 68/687) ve Saîd b. Cübeyr'den (ö. 94/713) gelen rivayetlere dayanarak Muhammed b. Kâ'b el-Kurazî (ö. 108/726) veya er-Rebî' b. Enes (ö. 53/673) söylemiştir.³⁰ Bu görüşe göre örneğin "الم"deki elif harfi "أحد, أول" ve "أزلي"; lâm harfi, "لطيف"; mîm harfi ise "مجيد ve ملك" gibi isim ve sıfatlara işaret etmektedir.³¹ Bir görüşe göre de bu harfler, Allah Teâlâ'nın "Zi't-Tavl, el-Kuddûs ve el-Melik" esmasının kısaltmasından oluşmaktadır.³² İbn Âşûr, bu görüştekilerin, tevkîfe (şerî bir delile) ihtiyaç duyduklarını, ancak böyle bir delili getiremeyeceklerini belirtmektedir.³³

3.1.3. Üçüncü Görüş

Bu harflerin, Allah Teâlâ'nın, Hz. Peygamber'in ve meleklerin isimlerine ait rumuzlar olduğunu söyleyen görüştür. *ElifLâmMîm* örneğinde *Elif*, Allah'a; *Lâm*, Cebrâîl'e; *Mîm* ise Muhammed'e (s.a.v.) işaret etmektedir. Bu görüş Dehhâk'a (ö. 105/723) isnad edilmiştir.³⁴ İbn Âşûr, bu görüşte zikredilen her rumuzun tevkîfe (şerî bir delile) ihtiyaç duyduğu görüşündedir.³⁵

3.1.4. Dördüncü Görüş

Hurûf-ı Mukattaa'nın, meleklerin isimleri olduğunu söyleyen Muhyiddîn İbnü'l-'Arabî'nin (ö. 638/1240) görüşüdür. İbnü'l-'Arabî, el-Fütûhâtü'l-Mekkiyye adlı eserinin 198. babının 27. faslında zikrettiği üzere bu harfler okunduğunda melekleri çağırın nidaya benzerler. Okuyan kişi bunları tilavet ettiğinde telaffuz edilen harfin sahibi olan melek, onun söylediklerine kulak verir ve bu harflerden sonra bir haber varsa ona "*doğru söyledin*" ve onunla ilgili "*bu kişi hakiki bir mümindir, söylediği de haklıdır.*" diyerek o kişi için mağfiret dilerler.³⁶ İbn Âşûr'a göre bir iddiadan ibaret olan bu görüşü sadece Muhyiddin İbnü'l-'Arabî söylemiştir.³⁷

3.1.5. Beşinci Görüş

Bu harflerin tamamının, Hz. Peygamber'in isim ve sıfatlarını ifade eden rumuzlar olduğunu söyleyen görüştür. Bu görüş İbn Mülûke et-Tûnusî olarak tanınan Şeyh Muhammed b. Sâlih'e (ö. 1276/1860)³⁸ aittir. O, bir risalesinde surelerin başlangıcındaki hece harflerinden³⁹ her birinin Hz. Peygamber'in seçkin isim ve sıfatlarına işaret ettiğini belirtmektedir. Örneğin elif harfiyle Hz. Peygamberin "أحمد" ve "أبو القاسم"; lâm harfiyle "لُبُّ الوجود - varlığın özü"; mîm harfiyle de *Muhammed, mübeşşir ve münzir* gibi isimleri kastedilmiştir. Bu harflerin tümü, başında mukadder bir nidâ harfinin yer aldığı münâdâ konumundadır. Ancak "يس"deki "ي"nin zahir nida harfi olarak geldiği ileri sürülmüştür. Şeyh Muhammed bu görüşü kimseye isnat etmemektedir. Onun risalesine⁴⁰ şerh yazan öğrencisi Şeyhülislam Muhammed Muâviye (ö. 1294/1877), hurûf-ı mukattaa ile ilgili

³⁰ Begavî, *Me'âlimü't-tenzil*, 1/59.

³¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/207.

³² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/91.

³³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/207.

³⁴ Fahrüddîn er-Râzî, *Mefâtihu'l-gayb* (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye, 2000), 2/6.

³⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/207.

³⁶ Muhyiddîn İbnü'l-'Arabî, sure başındaki mukattaa harflerinin on dört (tekrarlarla birlikte yetmiş dokuz) meleğin suret ve ismine tekabül ettiğini ve bu meleklerden her birinin, elinde imandan bir şube bulunduğunu ifade etmektedir. İbnü'l-'Arabî kendisine açılan kapıdan hurûf-ı mukattaa bakan kimsenin muazzam şeylere tanık olacağını, cisimleri bu harfler olan meleklerin ruhlarının o kişinin emrine amade kılındığını, elinde taşıdıkları iman şubeleriyle de kişiyi destekleyip onun imanını muhafaza ettiklerini belirtmektedir. Muhyiddîn İbnü'l-'Arabî, *el-Futûhâtü'l-Mekkiyye*, thk. Ahmed Şemsüddîn (Beyrut: Dâru'l-Kütübî'l-İlmiyye 1999), 4/116.

³⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/207-208.

³⁸ İbn Âşûr, bu zatın zahid ve eğitimci olduğunu, ferâiz ve aritmetik gibi birçok ilmi tahsil ettiğini ve Sidi Abdurrahman el-Ahdarî'nin (ö. 983/1575) ed-Dürretü'l-Beydâ' adlı eserine iki şerh yazdığını belirtmektedir İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/208.

³⁹ Harfler, müstakil olarak tek başlarına bir anlam ifade etmeyen dil birimleri olup hecâ ve mana harfleri şeklinde iki kısma ayrılırlar. Arap alfabesindeki yirmi sekiz harf, hecâ harfleri olarak isimlendirilirler. Eyup Akşit, "Arap Dilinde Mâ Edatı ve İşlevleri", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, sy. 4, 2017, 42.

⁴⁰ İbn Âşûr, bu risalenin, orijinaliyle birlikte 514 demirbaş numarasıyla Tunus'taki Zeytune camisinin kitaplığında bulunduğunu belirtmektedir. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/208.

örnekleri çoğaltma yoluna gitmiştir. Ancak İbn Âşûr, bunlardan hiçbirini tatmin edici bulmamıştır. Ona göre “ي”nin sadece “يِّن”de zikredilip diğerlerinde hafzedilmesi, bu görüşü tutarsız kılmaktadır. Bu görüş sahipleri nida harfinin “يِّن”de açık bir şekilde zikredildiğini iddia ederek bu lafzın “يا سَيِّد” manasına geldiğini söylemişlerdir. İbn Âşûr’a göre bu da zayıf bir görüştür. Çünkü “يِّن”deki “ي”, hece harflerindedir. Daha sonra şeyhin, “كهيعص”daki “ي” gibi “يِّن”deki “ي”ye rumuz manası yüklemesi buradaki tutarsızlığı ve “يِّن”deki harfin nida harfi olmadığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.⁴¹ Neml Suresinin başındaki “طس” ile ilgili zorlama tevellere gidildiğini de belirten İbn Âşûr, bu bağlamda söz konusu iki harfin Yüce Allah’ın “el-Latîf” ve “es-Semî” esmasının kısaltmasından ibaret olduğu görüşüne yer vermektedir. Öte yandan İbn Abbâs’tan bunların kendileriyle yemin edilen isimler oldukları ve buna göre ilk iki ayetin “(Allah’ın) el-Latîf ve es-Semî (ismin)e andolsun ki bunlar, apaçık olan Kitabın mucizeleridir” manasına geldiği yönündeki rivayeti de⁴² sorunlu bulmaktadır.⁴³

3.1.6. Altıncı Görüş

Bu harflerin, cümmele hesabına⁴⁴ göre İslâm ümmetinin ömrüne işaret ettiğini söyleyen görüştür. Bu görüş Ebu'l-Âliye'ye (ö. 90/709) aittir. Ebu'l-Âliye bu görüşü, şu kıssayı referans alarak ortaya koymuştur: “Ebû Yâsir b. Ahtab, Huyey b. Ahtab ve Ka'b b. Eşref, Hz. Peygamber'e gelerek “الم”in manasını ve bu harflerin ümmetin ömrünün sadece yetmiş bir sene olduğuna işaret edip etmediğini sordular. Bunun üzerine Hz. Peygamber gülererek: -Evet! “Sâd” ve “Elif, lâm, mîm, râ” da var, dedi. Bunun üzerine onlar “İş büsbütün karıştı; azı mı, çoğu mu alacağız, bilemedik.” dediler.⁴⁵ İbn Âşûr'a göre Hz. Peygamber'in onlara verdiği cevapta Kur'an'daki diğer mukattaa harflerinin de bu ümmetin ömrüne işaret eden sayı değerleri taşıdığı sonucuna varılmamalıdır. Aksine Hz. Peygamber'in onların söylediklerine gülmesinden, onların bilgisizliklerine şaşırıldığı ve bu görüşü ciddiye almadığı anlaşılmaktadır.⁴⁶

3.1.7. Yedinci Görüş

Hurûf-ı mukattaa'dan her birinin çeşitli kelimelere işaret eden rumuzlar olduğunu söyleyen görüştür. Buna göre “الم” → “أَنَا اللَّهُ أَعْلَمُ” - Ben Allah'ım, bilirim”; “الم” → “أَنَا اللَّهُ أَرَى” - Ben Allah'ım, görürüm” ve “المص” → “أَنَا اللَّهُ أَعْلَمُ وَأَفْصَلُ” - Ben Allah'ım, bilirim ve hükmederim” manasındadır. Bu görüşü Ebu'd-Duhâ, İbn Abbâs'a dayandırmaktadır.⁴⁷ İbn Âşûr'a göre hece harfinin delalet ettiği kelimenin bazen “أنا” gibi başta, bazen “أفصل” gibi ortada bazen de “أعلم” gibi sonda yer alması bu görüşün sabit bir kurala dayanmadığını ve dolayısıyla zayıflığını göstermektedir. Bu görüş sahiplerinin Arap şiirinden istişhatta buldukları örneklerle geniş yer veren İbn Âşûr, bunları hurûf-ı mukattaa'ya dayanak oluşturması için değil de söz konusu tuhaf kullanımlara dikkat çekmek için zikrettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda konuyla ilgili Züheyr ve diğer şairlerden yapılan istişhatların, Arap kelimelerindeki nadir kullanımlardan olduğunu, harflere rumuz manası atfeden görüşlerin ise Kur'an'la asla bağdaşmadığını ifade etmektedir.⁴⁸

3.1.8. Sekizinci Görüş

Hurûf-ı mukattaa'nın, kalbin arınma hallerini ve Muhyiddin İbnu'l-Arabî'nin Futûhât'ında zikrettiği iman şubelerini gösteren işaretler olduğunu söyleyen görüştür. Bu görüşe göre Kur'an

⁴¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/208.

⁴² Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000), 19/422.

⁴³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/217.

⁴⁴ Cümmele hesabı (hisâb-ı cümmele/cümmele), İslâm kültüründe ebced harflerinin sayı değerlerine dayanan bir hesap sistemidir. Ancak gerek ilim, sanat ve edebiyat alanlarında gerekse halk arasında asıl tanınmış olan ebced hesabıdır. Mustafa İsmet Uzun, “Ebced”, *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 1994), 10/68.

⁴⁵ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/7.

⁴⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/208-209.

⁴⁷ Kurtubî, *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân*, 1/155.

⁴⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/210-211.

surelerinin başındaki bu harfler, tekrarlarla birlikte yetmiş sekiz⁴⁹harften oluşmaktadır. Bu rakamdaki sekiz sayısı, keşf yoluyla Hz. Peygamber'in "الإِيمَانُ بِضْعٌ وَسِتُّعُونَ شُعْبَةً" - *İman, yetmiş küsur şubedir.*" hadisindeki "بِضْعٌ" kelimesini karşılamaktadır. Dolayısıyla imanın şubeleri bu harfler olmaktadır. Surelerin başındaki bu harflerin hakikatleri öğrenilmeden imanın sırları tam olarak anlaşılamayacaktır.⁵⁰ İbn Âşûr bu görüşe yer verdikten sonra mümini ve inkârcısıyla hakkı teslim edilen bu harflerin gizli manalar ihtiva ettiği iddiasını reddetmektedir. O, vahyin ilk muhatapları olan Arapların, bu harflerin karineler yoluyla anlaşılman manasına vakıf olduklarını, aksi takdirde bu harflerin manasını öğrenene kadar Hz. Peygamber'in peşini bırakmayacaklarını söylemektedir.⁵¹ İbn Âşûr bunun hemen akabinde bu hususta kendisiyle aynı kanaati paylaştığı Kadı Ebû Bekr İbnu'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) görüşüne yer vermektedir. İbnu'l-Arabî'ye göre nüzûl döneminde Hz. Peygamber'in Kur'an'la ilgili en ufak açığını yakalamak için fırsat kollayan müşrik Araplar, şayet mukattaa harflerinin anlamlarını bilmeselerdi, Peygamber (s.a.v.), kendilerine Hâmîm, Sâd ve diğer mukattaa harflerini okuduğunda sessiz kalmaz; bunu Kur'an'a ve Hz. Peygambere karşı mutlaka kullanırlardı. Ancak onlar böyle bir itirazda bulunmadıkları gibi Kur'an'ın belagat ve fesahatini de kabullenmek zorunda kalmışlardır.⁵²

3.2. İkinci Tür

Hurûf-ı mukattaa'nın isim veya fiil olduğunu söyleyen görüşleri kapsamaktadır. Bu türe bağlı dört görüş bulunmaktadır:

3.2.1. Dokuzuncu Görüş

Bu harflerin, başında zikredildikleri surelerin isimleri olduğunu söyleyen görüştür. Fahreddîn er-Râzî'nin (ö. 606/1210) de tercih ettiği bu görüş, Zeyd b. Eslem'in (ö. 136/754) yanı sıra Halîl b. Ahmed'e (ö. 175/791) veya Sîbeveyhi'ye⁵³ (ö. 180/796) dayandırılmıştır.⁵⁴ Bu görüşü cumhura dayandıran Zemahşerî (ö. 538/1144) ise Arapların, defter (kürrâse)ye "ب" ve deste (rizme)ye "ج" demeleri gibi hurûf-ı mukattaa'nın da bir alamet olarak başında zikredildikleri surelerin isimlerini aldıklarını belirtmektedir.⁵⁵ Kaffâl (ö. 365/976) da Arapların âdetleri üzere bazı şeyleri harflerle adlandırdıklarını ve bu bağlamda Hârîse b. Lâm et-Tâî'nin babasına "Lâm", altına "ayn", buluta "gayn", balığa/balinaya "nûn", dağa da "kâf" dediklerini ifade etmektedir. İbn Âşûr, iki sebepten ötürü bu görüşü uzak bulmaktadır. Birincisi "حم و الر - الم" gibi harflerin birden fazla surede yer alması, ikincisi ise diğer sure adlarının surenin başındaki ilk kelimeye göre tayin edilmemesidir.⁵⁶

3.2.2. Onuncu Görüş

Bu harflerin, Kur'an isimleri olduğunu söyleyen görüştür. Bu görüş Katâde (ö. 117/735), es-Süddî (ö. 127/745) ve el-Kelbî'ye (ö. 146/763) isnad edilmiştir.⁵⁷ İbn Âşûr'a göre "أَلَمْ غَلِبَتِ الرُّومُ" - *ElifLâmMîm. Rumlar yenildiler.*" (Rûm, 30/1-2) ve "أَلَمْ أَحْسِبِ النَّاسُ" - *ElifLâmMîm. İnsanlar sandılar mı?"* (Ankebût, 29/1-2) ayetlerindeki gibi bazı mukattaa harflerinden sonra Kur'an ya da Kitâb'ın zikredilmemesi bu görüşün tutarsızlığını ortaya koymaktadır.⁵⁸

⁴⁹ Fütuhât-ı Mekkiye'de "فَصَوَّرَهَا مَعَ التَّكْرَارِ تِسْعَةً وَسِتُّعُونَ" - Suretleri, tekrarlarla birlikte yetmiş dokuzdur" ibaresi yer almaktadır. İbnu'l-Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, 4/116. Dolayısıyla buradaki yetmiş sekiz rakamı sehven aktarılmış olmalıdır.

⁵⁰ İbnu'l-Arabî, *el-Futûhâtu'l-Mekkiyye*, 4/116.

⁵¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/210.

⁵² Ebû Bekr İbnu'l-Arabî, *Kânûnu't-te'vîl*, thk. Muhammed es-Süleymânî (Cidde-Beyrut: Dâru'l-Kible-Müessesetü 'Ulûmî'l-Kur'an, 1986), 527-528.

⁵³ Sîbeveyhi, bu konuyu kitabının "*Bâbu esmâi's-süver*" başlığı altında incelemektedir. Bk. Sîbeveyhi Amr b. Osmân, *el-Kitâb*, thk. Abdüsselâm Muhammed Hârûn (Kahire: Mektebetu'l-Hâncî.1992), 3/256-260.

⁵⁴ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/59; Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/6.

⁵⁵ Mahmûd b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidit'tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvil fi vucûhi't-te'vîl*, thk. Abdurrezâk el-Mehdî (Beyrut: Dâru lhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 1/64-65.

⁵⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/211.

⁵⁷ Râzî, *Mefâtîhu'l-gayb*, 2/6.

⁵⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/211.

3.2.3. On Birinci Görüş

Bu harflerin, Allah'ın isimleri olduğunu söyleyen görüştür. Bu minvalde Hz. Ali'nin “*Ey KâfHâYâ'AynSâd!*” ve “*Ey HâMîm'AynSînKâf!*” şeklinde dua ettiği⁵⁹ ve tek olan (müfred) harflerde ise bunu terk ettiği nakledilmiştir. İbn Âşûr'a göre “الم. ذَلِكَ الْكِتَابُ لَا رَيْبَ فِيهِ” - *ElifLâmMîm. Bu, kendisinde şüphe olmayan kitaptır.*” (Bakara, 2/1-2) ve “كَتَابٌ أَنْزَلَ إِلَيْكَ” - *ElifLâmMîmSâd. Bu, sana indirilen bir kitaptır.*” (A'râf, 7/1-2) ayetlerinde bu harflerden sonra Kitab'a vurgu yapıldığı gibi Hz. Ali'nin duasına konu olan Meryem ve Şûrâ Surelerinde bu harflerden sonra Allah'ın isimlerine açıkça işaret eden bir haberin bulunmaması, bu görüşü sorunlu kılmaktadır.⁶⁰Bu bağlamda “كهيعص” harflerinden “كاف”, “*el-Kâfî*”, “*el-Kerîm*” veya “*el-Kebîr*”; “ها”, “*el-Hâdî*”; “يا”, “*el-Hakîm*” veya “*er-Rahîm*”; “عين”, “*el-'Alîm*” veya “*el-'Azîm*”; “صاد” harfinin ise “*es-Sâdik*” ismine delalet ettiğini söyleyen görüşlerin yanı sıra “كهيعص”ın bir bütün olarak Esmâ-i Hüsnâ'dan biri yahut bizzat İsm-i A'zam yahut da Kur'an isimlerinden biri olduğu şeklinde görüşler de nakledilmiştir. İbn Âşûr bunları da tutarlılıktan uzak görüşler olarak değerlendirmiştir.⁶¹

3.2.4. On İkinci Görüş

Bu harflerin, fiil olduğunu söyleyen görüştür. İbn Âşûr bu görüşü Mâverdî'ye (ö. 450/1058) nisbet ederek “الم. ذَلِكَ الْكِتَابُ” - *ElifLâmMîm*’in “نَزَلَ - *indi*” manasına gelen “الم” sigasında bir fiil olduğunu, “الم. ذَلِكَ الْكِتَابُ” ibaresiyle de “نَزَلَ عَلَيْكُمْ ذَلِكَ الْكِتَابُ” - *Bu kitap size indirildi.*” manasının kastedildiğini ifade etmektedir.⁶² İbn Âşûr, Hurûf-ı mukattaa'nın geri kalanına tatbik edilemeyeceği gerekçesiyle bu görüşü garip ve tutarsız bulmaktadır.⁶³

3.3. Üçüncü Tür

Hurûf-ı mukattaa'nın bazı gerekçelerle çeşitli hususlara işaret eden harfler olduğunu söyleyen şu görüşleri kapsamaktadır:

3.3.1. On Üçüncü Görüş

Allah Teâlâ'nın kaleme yemin ettiği gibi bu harflere de yemin ettiğini söyleyen görüştür. Bu görüşe göre harfler, Allah'ın esmâ-i hüsnâsının, dillerin ve ilimlerin temelini oluşturmaktadır. Bu görüş Ahfeş'e (ö. 215/830 [?]) isnad edilmiştir.⁶⁴ İbn Âşûr bu görüşü de zayıf bulmaktadır. Ona göre şayet bu harflerle yemin edilmiş olsaydı mutlaka kalem harfinin zikredilmesi gerekirdi.⁶⁵ İbn Âşûr, tefsirinin diğer yerlerinde bu minvalde “*TâSînMîm* (Şu'arâ', 26/1) harflerinin kalem ve Allah'ın isimlerinden biri; *إِنْ تَشَاءُ نُنزِلْ عَلَيْهِمْ مِنَ السَّمَاءِ آيَةً* - *Eğer dileseniz onlara gökten bir mucize indirirdik.*” (Şu'arâ', 26/4) cümlesinin ise muksemun aleyh olduğu şeklinde İbn Abbâs'a ve “Allah Teâlâ, kudretine (*tavl*), yüceliğine (*senâ'*) ve hükümranlığına (*mülk*) yemin etmiştir.” şeklinde Kurazî'ye (ö. 108/726 [?]) isnad edilen iki görüşü de zayıf bulmaktadır.⁶⁶

3.3.2. On Dördüncü Görüş

Hurûf-ı mukattaa'nın, art arda tek tek telaffuz edilen harfler şeklinde gelmesinden; Kur'an ve onun eşsiz sözdizimiyle kendilerine meydan okunan kimselerin dikkatini çekmek, onlara bir benzerini getirmekten tümünün aciz düştüğü bu kitabın aslında onların kullandıkları harflerden oluştuğunu göstermek, onları bu hususta düşünmeye yöneltmek ve adeta güçleri yetiyorsa bu kitabın bir benzerini getirmeye teşvik etmek kastedilmiştir. Bu görüş Ferrâ' (ö. 207/822), Kutrub (ö. 210/825) ve Müberred'e (ö. 286/900) isnad edilmiştir. İbn Âşûr, Zemahşerî'yi referans

⁵⁹ Abdullâh b. Ömer el-Beydâvî, *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 1/93.

⁶⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/211-212.

⁶¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/61.

⁶² İbn Âşûr'un Mâverdî'ye dayandırdığı bu görüş Mâverdî'nin tefsirinde yer almamaktadır. Ancak Mâverdî, Mü'min (Gâfir) Sûresinin başındaki “حَمْ / *Hâ Mîm*”e “حَمْ أَمْرُ اللَّهِ” - *Allah'ın emri yaklaştı.*” örneğini vererek söz konusu fiil manasını sadece bu harf (*HâMîm*) grubuna yüklediği görülmektedir. Bk. Ali b. Muhammed el-Mâverdî, *en-Nüket ve'l-uyûn*, thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahîm (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, ts.), 5/141.

⁶³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/212.

⁶⁴ Begavî, *Me'âlimü't-tenzîl*, 1/59; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/6.

⁶⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/212.

⁶⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/91.

göstererek bu görüşü oldukça kuvvetli ve kabule değer bulduğunu belirtmektedir.⁶⁷ O, başlarında bu harflerin zikredildiği sureler gibi “فَاتُوا بِسُورَةٍ مِنْ مِثْلِهِ” - *Haydi onun benzeri bir sure getirin!*” emri uyarınca söz konusu tehdî ve i’câz kapsamına Kur’an surelerinin tamamının dâhil olduğu görüşündedir. “كَوَيْلَعَصَّ - *KâfHâYâ’AynSâd.*” (Meryem, 19/1), “أَلَمْ أَحْسِبَ النَّاسَ - *Elif Lâm Mîm. İnsanlar sandılar mı?*” (Ankebût, 29/1-2) ve “غُلِبْتَ الرُّومَ - *Elif Lâm Mîm. Rumlar yenildiler.*” (Rûm, 30/1-2) ayetleri dışında hurûf-ı mukattaa’nın zikredildiği ayetlerde bu harflerden sonra Kur’an’a, onun indirilişine veya kitap oluşuna yer verilmiştir. Hurûf-ı mukattaa kapsamına belirli harflerin alınıp diğer harflerin alınmaması ve bunlardan bazılarının tekrar edilmesi hakkında bilgi sahibi olmadığımızı ifade eden İbn Âşûr, bu harflerin kelâmın fesahatine uygun olarak vaz edildiği görüşündedir. Hurûf-ı mukattaa’nın çoğunun Mekkî surelerin başında zikredilmesi bunu teyit etmektedir. İbn Âşûr Medenî olan Bakara ve Âl-i İmrân surelerinin hurûf-ı mukattaa barındırmasını büyük ölçüde hicrete yakın bir dönemde nazil oluşlarına bağlamaktadır.⁶⁸

3.3.3. On Beşinci Görüş

Bu harfler vasıtasıyla hurûf-ı mukattaa’nın öğretilmek istendiğini söyleyen görüştür. Abdülazîz b. Yahyâ el-Kinânî’ye (ö. 240/854) isnad edilen bu görüşe göre –çocuklara önce tek tek harflerin; sonra da bunlardan meydana gelen kelimelerin öğretilmesi gibi- Kur’an’ın ilk muhataplarına hurûf-ı mukattaa’yı öğretmek için alışlagelen kelimelerin aksine bu hece harfleriyle hitap edilmiştir. Böylece onların, daha sonra tekrar önlerine çıkacak olan bu harfleri önceden tanımaları sağlanmıştır. İbn Âşûr’a göre sure girişlerinde yer alan hurûf-ı mukattaa’da alfabe harflerinin tamamının değil de sadece yarısının bulunması bu görüşün tutarsızlığını ortaya koymaktadır.⁶⁹

3.3.4. On Altıncı Görüş

Hurûf-ı mukattaa’nın “يا فتى - *Ey delikanlı!*” örneğinde uyarı amaçlı yapılan nida gibi dinleyen dikkatini çekmek için kullanıldığını söyleyen görüştür. Sa’leb (ö. 291/904), Ahfeş (ö. 215/830 [?]) ve Ebû ‘Ubeyde (ö. 209/824 [?]) bu görüştedir. İbn ‘Atıyye el-Endelüsî (ö. 541/1147) ise Arap şiirinde bir kasidenin sona erip diğerinin başladığını göstermek için kasidenin başına “بل - لا بل / *bel - lâ bel*” benzeri bazı harfler getirilmesi gibi mukattaa harflerinin de bir surenin, sona erip diğerinin başladığını göstermek maksadıyla sure başlarında zikredildiği görüşündedir.⁷⁰ Fahreddin Râzî de Ankebût Suresinin tefsirinde şöyle demektedir: “Hakîm olan, gafil yahut kalbi bir şeyle meşgul olan kimseye hitap ettiğinde, sayesinde muhatap kendisine dönsün ve bütün kalbiyle kendisine yönelsin diye, söyleyeceği esas sözden önce, başka bir şey söyler ve sonra esas maksadına geçer. Bazen esas söylenecek şeyden önce söylenen o söz nidâ ve istiftâh (cümleye başlama) harfleri gibi manası anlaşılan bir söz olur. Mesela, duyanların dönüp bakması için, insanın ellerini birbirine çırpması gibi bazen de ağızdan çıkmayan bir ses de olabilir. Böylece hakîm olanın, bir ikaz-uyarı niteliğindeki bir takım harfleri, *esas maksadını söylemezden önce söylemesi güzel olur.* Ayrıca, bu harfler, manası anlaşılacak biçimde oldukları zaman, uyardıkkat çekme işini manalı olan harflerden daha mükemmel icra ederler. Çünkü kişi, anlamsız bir ses duyduğunda asıl kastedilen şeyin bu olmadığını anlar ve kendini bundan sonra söylenecek olana hazırlar”.⁷¹

3.3.5. On Yedinci Görüş

Okuma bilmeyen ümmî Peygamberin (s.a.v.) mahir kâtiplerin telaffuz ettiği gibi usulüne göre bir okuma icra etmesinden dolayı hurûf-ı mukattaa’nın “gerçek i’câz (إعجاز بالفعل)” olduğunu söyleyen görüştür. Bu görüşe göre hurûf-ı mukattaa’nın Hz. Peygamber tarafından telaffuz edilışı

⁶⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/213; bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/69.

⁶⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/213.

⁶⁹ İbn Âşûr, hurûf-ı mukattaa’ya dair zikrettiği on beşinci görüş kapsamında Arap alfabesinin doğuşu, Cahiliye dönemi ve İslam’ın ilk yıllarında Araplarda okuryazarlık durumu vb. konulara ilişkin bilgiler vermektedir. Konumuzu doğrudan ilgilendirdiği için bunları burada zikretmedik. Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/214.

⁷⁰ İbn ‘Atıyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/82.

⁷¹ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/24; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/214-215.

bir mucizedir.⁷² İbn Âşûr, ümmî birinin harfleri telaffuz ederken zorlanmayacağını ileri sürerek bu görüşün tutarsız olduğunu belirtmektedir.⁷³

3.3.6. On Sekizinci Görüş

Kur'an'ı dinlemekten kaçınan ve “لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ” - *Bu Kur'an'ı dinlemeyin ve anlamsız boş sözlerle onu bastırın!*” (Fussilet, 41/26) diyen müşriklerin dikkatlerini çekmek için bu harflere yer verildiğini söyleyen görüştür. Böylece bu harflerden murad edilen mananın peşine düşen müşriklerin, bu harfleri takip eden ayetlere de kulak vermeleri sağlanmıştır. On altıncı görüşe yakın olan bu görüş Kutrub'a (ö. 210/825) nispet edilmiştir.⁷⁴

3.3.7. On Dokuzuncu Görüş

Hurûf-ı mukattaa'nın Ehl-i Kitab'a peygamberleri tarafından vadedilen bir alamet olduğu ve onlara Kur'an'ın bu harflerle başlayacağı bilgisinin verildiğini söyleyen görüştür.⁷⁵

3.3.8. Yirminci Görüş

Ebû Bekr et-Tebrîzî'ye isnad edilen bu görüşe göre Allah Teâlâ, bazı kimselerin, Kur'an'ın ezeliğini/kıdemliğini savunacağını bildiği için sure başlarında Kur'an'ın konuşma harflerinden oluştuğunu gösteren hurûf-ı mukattaa'ya yer vermiştir.⁷⁶ İbn Âşûr'a göre bu, onlardan sadır olan apaçık bir vehimdir/yanılsamadır. Çünkü kelimelerin seslerinden oluşan kelimeler, Kur'an'ın sonradan meydana geldiğine/hudûsuna delil teşkil etmesi açısından içinde daha az ses barındıran Hurûf-ı mukattaa'dan daha etkilidir.⁷⁷

3.3.9. Yirmi Birinci Görüş

Allah Teâlâ'nın, bu harflerle kendi zatını övdüğünü söyleyen görüştür.⁷⁸ İbn Âşûr, Abdullah b. Abbas'a isnad edilen bu görüşün ilk iki görüşle paralellik arz ettiğini belirtmektedir.⁷⁹

Hurûf-ı mukattaa'ya dair ortaya konan görüşler genel olarak bu şekildedir. Hiç şüphesiz bu harflerin tüm Müslümanlar tarafından “آلَم” - *elem* şeklinde değil de “elif - lâm - mîm” gibi alfabedeki adlarıyla okunması, birinci türdeki görüşlerin tümünü geçersiz kılarken ikinci ve üçüncü türdeki görüşlerle yetinilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Ancak ikinci ve üçüncü türün kapsamına giren görüşler, kabul derecesine göre değişkenlik arz ederek bu harflerin birtakım kelime ve isimlerin kısaltmalarından ibaret olduklarını söyleyen ikinci, yedinci, sekizinci, on ikinci, on beşinci ve on altıncı görüşleri geçersiz kılmaktadır. Şayet iddia edildiği gibi bu harfler bazı isimlerin veya kelimelerin kısaltmasından ibaret olsaydı, o zaman kendi isimleri yerine ifade ettikleri kelime veya isimlerin adlarıyla telaffuz edilmesi gerekirdi.⁸⁰

İbn Âşûr'a göre ikinci ve üçüncü türü esas alıp bunlardaki tutarsız görüşleri elediğimiz takdirde bu harflerin kullanılış amaçlarıyla ilgili şu üç görüşte karar kılınmış oluruz:

- 1- Kur'an'a karşı direnenleri susturup onların acizliklerini tescil etmeleri,
- 2- Başında buldukları surelerin isimlerini oluşturmaları,
- 3- Yazının önemini vurgulamak ve okuma yazma bilmeyen Arapları ümmilikten kurtarıp yazı yazmanın faydalarını onlara göstermek için kendileriyle yemin edilen harfler olmalarıdır.

⁷² Şihâbüddîn Mahmûd el-Alûsî, *Rûhu'l-me'ânî* (Beirut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî ts.), 9/79.

⁷³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/215.

⁷⁴ Kurtubî, *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'an*, 1/154; Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/7; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/215.

⁷⁵ İbn 'Atiyye, *el-Muharraru'l-vecîz*, 1/73; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/215. İbn Âşûr, İbn 'Atiyye'nin (ö. 541/1147) *el-Muharraru'l-vecîz* adlı tefsirinden naklettiğini düşündüğümüz bu görüşü kimseye dayandırmamış ve eleştirmemiştir.

⁷⁶ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/8.

⁷⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/215.

⁷⁸ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 2/6.

⁷⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/215.

⁸⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/215.

Bunların da en çok tercih edileni birinci görüştür. İkinci, yedinci, sekizinci, on ikinci, on beşinci ve on altıncı görüşler, birtakım kelime ve isimlerin kısaltmalarından ibaret olduklarını söyleyerek bu harfleri yok saymışlardır. Şayet iddia ettikleri gibi olsaydı bu harfler, kendi isimleri yerine ifade ettikleri kelime veya isimlerin adlarıyla telaffuz edilmesi gerekirdi. Diğer görüşleri de kapsadığı için birinci görüş daha fazla tercih edilmiştir.⁸¹

4. İBN ÂŞÛR'UN HURÛF-I MUKATTAA İLE İLGİLİ ÖNE ÇIKARDIĞI DİĞER HUSUSLAR

Bu başlık altında İbn Âşûr'un gerek hurûf-ı mukataayla ilgili zikrettiği yirmi bir görüş gerekse konuyla ilgili tefsirinin diğer yerlerinde aktardığı bilgiler esas alınarak bir takım alt başlıklar oluşturulmuştur. Böylece müellifin söz konusu görüşleri zikretme sadedinde bu harflerle ilgili yaklaşımına dair bütünlüklü bir fotoğraf ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4.1. Hurûf-ı Mukattaa'nın Yazılışı

İbn Âşûr, Bakara suresinin tefsirinde zikrettiklerine ilaveten bu harflerin mushaflarda okunuşlarıyla değil alfabedeki formlarıyla vaz edildiğini belirtmektedir. Yasin Suresinin başındaki "یا سین"i örnek veren İbn Âşûr, bu harflerin alfabedeki formları yerine "یا سین" şeklinde telaffuz edildiği gibi yazılması durumunda başındaki "یا"dan dolayı "سین - Sîn" adındaki birine yöneltilen nidayla karıştırılabileceği görüşündedir.⁸² Ona göre aslanan bu harfin telaffuz edildiği gibi "نون" şeklinde yazılmasıdır. Çünkü yazı, telaffuz (*nutk*)a tabidir. Telaffuz edilen (*mantûk bih*) ise bizzat harfin kendisi değil o harfin ismidir. Örneğin "سيف - kılıç" kelimesini, kılıç resmi çizerek değil de bu kelimenin oluştuğu "س - ي ve ف" harflerini yazarak ifade ederiz. Ancak mushaf hattı kıyas kurallarıyla değerlendirilmeyeceği için sure başlarındaki bu harflerin telaffuzlarına değil de alfabedeki şekillerine yer verilmiştir.⁸³

İbn Âşûr, "حم . عسق" mukattaa harfleriyle başlayan Şûrâ Suresindeki *mîm* harfinin -Ra'd (الم), A'râf (المص) ve Meryem (كهيعص) surelerinden farklı olarak- kendisinden sonraki *'ayn* harfine bitişmemesini, *mîm*den sonra birden fazla harfin bulunmasına bağlamaktadır. Dolayısıyla bir kelimeye tekabül eden "عسق"ın ayrı yazılmasının uygun düştüğünü belirtmektedir.⁸⁴

4.2. Hurûf-ı Mukattaa'nın Okunuşu

İbn Âşûr'a göre mukattaa harfleri, i'râbı gerektiren herhangi bir âmilin etkisinde olmadıkları için "ثلاثة - أربعة - خمسة" sayıları ile "سَيْف - بَسَاط - ثُوب" isimleri gibi sonları harekeli değil sakin olarak okunurlar. Bu harflerden sonu sahih olanlar "مِيمٌ - لَامٌ - أَلِفٌ" şeklinde sakin; "يَاءٌ - هَاءٌ" gibi sonu memdûd olanlar ise hecelemedeki akışı kolaylaştırmak için sonlarındaki hemze telaffuz edilmeden "يَا - هَا" şeklinde maksûr olarak okunurlar.⁸⁵ İbn Âşûr, selef âlimlerinin, bu harfleri - müstakil ayet olmaları durumunda bile- tek başına okumadıklarını, aksine kendilerinden sonra gelen ayetle birlikte tilavet ettiklerini belirtmektedir. Bu bağlamda Tirmizî'de geçen "فَقَرَأْتُ الْمِغْلَبِيَّتَ" - Bunun üzerine '*Elif Lâm Mîm. Rumlar yenildiler*' nazil oldu"⁸⁶ ve Hz. Ebu Bekir'in, Mekke çevresine çıkıp "المِغْلَبِيَّتَ الرُّومَ - *Elif Lâm Mîm. Rumlar yenildiler!*" dediği şeklindeki rivayetleri şahit getirmektedir.⁸⁷ Bu harflerin, namazda Fatiha'dan sonra zamm-ı sûre yerine tek ayet olarak okunuşuyla ilgili farklı görüşler olduğunu söyleyen İbn Âşûr, fıkıh alanındaki yetkinliğine rağmen bununla ilgili şahsi görüşünü zikretmemektedir.⁸⁸ Kıraat âlimlerinin sure başlarındaki memdûd isimler kategorisinde olan "حَا - طَا - يَا - هَا - رَا" harflerinin vakıf üzere okunuşları sebebiyle

⁸¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/215-216.

⁸² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 8/9-10.

⁸³ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 29/59.

⁸⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 25/26.

⁸⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/217.

⁸⁶ Muhammed b. İsâ et-Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh Sünenü't-Tirmizî*, thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, ts.), 5/189, 343.

⁸⁷ Tirmizî, *el-Câmi'u's-sahîh Sünenü't-Tirmizî*, 5/344; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/218.

⁸⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/218.

uzatılmaması konusunda icmâ ettiklerini belirtmektedir.⁸⁹ İbn Âşûr, kıraat âlimlerinin icmayla bu harflerin, vasl ve vakf durumunda sakin okunması gerektiğini belirtmektedir.⁹⁰

4.3. Hurûf-ı Mukattaa'nın İ'râbı

İbn Âşûr, tek (*müfred*) ya da birleşik (*mürekkeb*) isimlerde dengi olmaması sebebiyle “كهيعص”ın i'râb edilemeyeceği; “طسم”in ise “حَضْرَمُوتٌ” gibi iki ismin birleşerek oluşturduğu mezcî mürekkeb isimler gibi irap edileceği bilgisine yer vermektedir. Bunlardan ilk türde olanların sadece mahkî yani lafzın şekli korunarak hikâye⁹¹şeklinde anlatım olduğunu, ikinci türde olanlarda ise hem i'râb hem de hikâye olma durumunun söz konusu olabileceğini belirtmektedir. Ancak Kur'an'a karşı direnen müşrikleri susturmak ve onların acizliklerini tescil etmek için zikredilmeleri durumunda bu harflerin mahkî olacaklarını ve ‘şışt’, ‘hey’ vb. seslerle birinin dikkatini çekme kabilinden birer harf olmaları sebebiyle irap edilemeyecekleri görüşündedir.⁹² İbn Âşûr, kasidenin ilk kelimesini o kasidenin adı yaparak “قَرَأْتُ فَفَأَنْبَأْتُكَ” ve “قَرَأْتُ بَأَنْتُ سَعَادٌ” denilmesi gibi bazılarının, surenin başındaki bu harfleri isim gibi değerlendirip “قَرَأْتُ كَهَيْعَصٍ - KâfHâYâ'AynSâd'ı okudum” şeklinde söylediklerini belirtmektedir. Bu durumda surenin başındaki mukattaa harflerinin, tek kelime gibi kabul edilerek benzer yapıdaki isimlerin irabına tabi olacağını ifade eden İbn Âşûr, Emevî dönemi Şii şairlerinden Kümeyt'e (ö. 126/744) ait şu beyti örnek vermektedir:⁹³

قَرَأْنَا لَكُمْ فِي آلِ حَامِيمٍ آيَةً تَأْوَلُهَا مِنَّا فَفِيهِ وَمُعْرَبٌ

Âl-i Hâmîm'de bir ayet okuduk size

Fakihimiz de tevil etti onu fasihimiz de

Görüldüğü üzere şair, burada i'râb kurallarına tâbi tuttuğu *Hâmîm*'i gayr-i munsarîf kelime olarak kullanmıştır.⁹⁴

4.4. Hurûf-ı Mukattaa'nın Müstakil Ayet Oluşları

İbn Âşûr'a göre bu harfler tartışmasız Kur'an'dandır. Lakin bunların müstakil ayet olup olmamasında ihtilafa düşülmüştür. Ancak hâkim görüş bunların müstakil ayet olmadığı aksine diğer ayetlere bağlı olduğu şeklindedir. Kıraat âlimlerinin çoğu bu görüştedir. Kufeli kıraat âlimlerinden bazıları bu harfleri müstakil ayet sayarken bazıları ise kendisinden sonra gelen ayetin parçası kabul etmişlerdir. Kufelilerden nakledilen sahih görüşe göre bunların tümü müstakil ayetlerdir. İbn Âşûr, Zemahşerî'den naklederek hurûf-ı mukattaa'dan bazılarının müstakil ayet sayılırken diğer bazılarının sayılmamasının tıpkı sureleri bilmek gibi tevkîfî [vahye dayalı] bir bilgi olduğunu ve bu alanda kıyasa yer olmadığını belirtmektedir.⁹⁵

Sâd (ص) harfinin, nûn (ن) ve kâf (ق) gibi tek harften oluşması sebebiyle ittifakla müstakil bir ayet sayılmadığını, aksine bu harfin “ذِي ذِكْرٍ” ile biten ilk ayetin başlangıcı kabul edildiğini belirtmektedir.⁹⁶

4.5. Hurûf-ı Mukattaa'nın Diğer Lehçelere Nispeti

Bu başlık altında İbn Âşûr'un “طه” ve “يس” harfleriyle ilgili değerlendirmelerine yer verilmiştir:

⁸⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 11/80.

⁹⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/276. İbn Âşûr, Meryem Suresinin başındaki “كهيعص” ile Şu'arâ' Suresinin başındaki “طسم”e ayrı bir parantez açarak kıraat imamlarının bu harflerle ilgili okuyuş şekillerine yer vermektedir. Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/60-61, 19/91-92.

⁹¹ Hikâye; bir lafzın -cümledeki i'râbı dikkate alınmayıp- ilk sureti korunarak nakledilmesidir. “قَرَأْتُ سُورَةَ أَنْزَلْنَاهَا” - *Sûratün Enzelnâhâ'yı okudum.* ifadelerinde bu durum söz konusudur. Meful konumundaki “سورة” kelimesi mansub olması gerekirken Kur'an'daki (Nûr, 24/1) orijinal (merfu) hali korunarak nakledilmiştir. Bk. Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/65.

⁹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/217; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/70.

⁹³ Kümeyt b. Zeyd el-Esedî, *Dîvânü'l-Kümeyt b. Zeyd el-Esedî*, thk. Muhammed Nebîl Tarîfî (Beyrut: Dâru Sâdır, 2000), 18.

⁹⁴ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/65; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/218.

⁹⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/218; Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/73.

⁹⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 23/203.

a) طه : Meryem Suresinin başındaki bu iki harfin “طاهر” ve “هاد” kelimelerinin kısaltması oldukları ve nida harfi hafzedilmiş münâdâ konumunda geldikleri şeklinde bir takım görüşler nakledilmiştir.⁹⁷ Diğer bir görüş de *Tâhâ*'nın “طأ” emriyle “الأرض” a dönen müennes “ها” zamirinden oluşan “طأها – *Ayağını onun üzerine (yere) bas!*” kelimesine karşılık geldiği şeklindedir. Bu görüş sahiplerine göre Hz. Peygamber davetin ilk yıllarında gece namazına kalkacağı zaman tek ayak üzerinde durmuş; bu ayet (طه) ile yere diğer ayağını da basması emredilmiştir. İbn Âşûr'a göre bu rivayet sahih değildir.⁹⁸

Diğer bir görüşe göre “طاها” Habeşçedetek kelime olarak “*insan*” manasına gelmektedir. ‘Akk (عك) ve ‘Ukl (عكل) kabileleri tarafından kullanılan bu kelime, Yezîd b. Mühelhil'in şu beytinde de geçmektedir:⁹⁹

إِنَّ السَّفَاهَةَ طَاهَا مِنْ شَمَائِلِكُمْ لَا بَارَكَ اللَّهُ فِي الْقَوْمِ الْمَلَاعِينِ

Kuşkusuz sefihlik huylarınızdan biridir

Allah lanetli kavme iyi gün göstermesin

İbn Âşûr bazı müfessirlere göre “طاها”nın, ‘Akk, ‘Ukl, Habeş veya Nabat dilinde bir kelime olduğu, ‘Akk lehçesinde “يا إنسان – *Ey insan*” veya “يا رجل – *Ey adam*”; diğer lehçelerde ise “يا حبيبي – *Ey sevgili*” manasına geldiğini belirtmektedir. Bir görüşe göre Allah Teâlâ tarafından münâdâ konumundaki Hz. Peygamber'e verilmiş bir isim ya da onun üzerine edilmiş bir yemin yahut da kase manasında Allah'ın isimlerinden biri olduğu şeklinde farklı görüşlere yer vermektedir. Kâdî İyâz'ın (ö. 544/1149) *eş-Şifâ* adlı eserinde¹⁰⁰ bu bağlamda zikredilen çeşitli görüşlerin de nakledildiğini belirtmektedir. İbn Âşûr bu görüşlerin yanı sıra aynı şekilde “طه”nin Hz. Peygamber'in isimlerinden olduğunu iddia eden görüşü de reddetmektedir.¹⁰¹

b) يس : (Ebû Bekr) İbnu'l-Arabî'ye göre “يس”, Allah Teâlâ'nın isimlerindedir. İbn Abbâs'a göre Habeşçede ve Tay dilinde “Yâ İnsân” manasındadır. İbn Âşûr'a göre “يس”in mushaflarda iki harf şeklinde yazılması bu görüşle çelişmektedir. Diğer bir görüşe göre “يس”, Hz. Peygamber'in isimlerindedir. İbn Âşûr'a göre es-Seyyid el-Himyerî olarak tanınan Şii şair İsmâil el-Himyerî (ö. 173/789) aşağıdaki beytinde “*Yâ Sîn*”i bu manada kullanmaktadır:¹⁰²

يَأْنَفْسٍ لَا تَمَحْضِي بِأَلْوَدٍ جَاهِدَةً عَلَى الْمَوَدَّةِ إِلَّا آلَ يَاسِينَا

Ey nefsim birilerini sevmeye yorma kendini boşuna

*Meveddet etmek dışında Âl-i Yâsîn'e*¹⁰³

İbn Âşûr, şairin buradaki iktibas “سَلَامٌ عَلَى الْيَاسِينِ – *İlyâsîn'e selam olsun.*” (Sâffât, 37/130) ayetindeki “الْيَاسِينِ” kelimesinden yapmak suretiyle Hz. Peygamber'in Ehl-i Beytini kastetmiş olabileceğini belirtmektedir. Bazılarına göre “يس”, Hz. Peygamber'e hitaben söylenen “*Yâ Seyyid*” ibaresinin kısaltmasıdır. İbn Âşûr'a göre kıraat âlimlerinin bu harfi nûnlu bir şekilde okumaları bu görüşü zayıflatmaktadır.¹⁰⁴

İbn Âşûr Mısır ve Şam şehirlerinde ‘Yasin’ isminin yaygın olduğunu, bunlar arasında Yâsîn b. Zeyniddîn el-'Uleymî el-Hımsî'nin (ö. 1061/1651) de yer aldığını ancak bu zatın isminin hece harfleriyle değil de telaffuz edildiği gibi “ياسين” şeklinde yazıldığını belirtmektedir. İbnu'l-Arabî bu hususta Eşheb'in şöyle dediğini nakletmektedir: “Malik'e, ‘İnsanlar, Yasin ismini koymalı mı?’ diye sordum. O da Allah Teâlâ'nın “وَالْقُرْآنَ الْحَكِيمِ” – *Yâ Sîn. Kur'an-ı Hakîm'e and olsun*” (Yâsîn, 36/1-2)

⁹⁷ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/182.

⁹⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/183.

⁹⁹ Kurtubî, *el-Câmi'u li-ahkâmî'l-Kur'ân*, 11/166.

¹⁰⁰ Kâdî İyâz, *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*, thk. Alî Muhammed el-Becâvî (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1984), 42.

¹⁰¹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 16/183.

¹⁰² Endelûsî, *el-Bahrû'l-muhît*, 7/310.

¹⁰³ İbn Âşûr'un zikrettiği bu beyit, Himyerî'nin divanında geçmemektedir. Bunun yerine “يا آل ياسين يا ثقاتي *** أنتم موالِي في حياتي – *Ey Âl-i Yâsîn ey güvendiklerim *** Sizsiniz hayatımda veli edindiklerim*” beyti yer almaktadır. Bk. Seyyid el-Himyerî, *Divânü's-Seyyid el-Himyerî*, thk. Diyâ' Huseyn el-A'lemî (Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1999), 26.

¹⁰⁴ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/344.

buyruğundan dolayı bu ismin konulmaması gerektiğini belirtmiştir. İbnu'l-Arabî, Rabbe özgü bir mana ihtiva edebileceği gerekçesiyle kulun, Allah'ın isimlerinden biriyle isimlendirilmesinin caiz olmadığı görüşündedir. İbn Âşûr bu görüşle ilgili temkinli yaklaşımını “فِيهِ نَظَرٌ - durumu şüphelidir” sözleriyle ortaya koymaktadır.¹⁰⁵

4.6. Hurûf-ı Mukattaa'ya Mitolojik Manalar Yüklenmesi

Bazı kıssacıların İbn Abbâs'a dayandırdıkları uydurma (*mekzûbe*) bir rivayete göre *Kâf*, dünyayı kuşatan bir dağ; kendisine dayandırılan başka bir rivayete göre art arda dizilmiş Yedi Arz'ı ayrı ayrı kuşatan yedi dağdan her birinin adıdır. Dolayısıyla bu harf, yedi şeyi ifade eden cins isim şeklinde kullanılmıştır. İbn Âşûr bu yorumlarda eksik coğrafya bilgisiyle doğu mitolojisinin etkisinin bariz bir şekilde görüldüğünü kaydetmektedir. Bu harfle “gizemli dağ” kastedilmiş olsaydı bu dağın adı tek harf (ق) olarak değil de “قاف” şeklinde üç harfli olarak yazılırdı. Çünkü bu ve benzeri isimlerin hece harfleriyle ifade edilmesi doğru değildir.¹⁰⁶

4.7. Hurûf-ı Mukattaa'dan Sonra Kur'an ve Kitâb Vurgusu

Başında hurûf-ı mukattaa bulunan surelerin çoğunda bu harflerden sonra Kur'an ve Kitap vurgusu yapıldığı halde bazılarında doğrudan böyle bir vurguya yer verilmemiştir. İbn Âşûr, Râzî ile aynı görüşü paylaşarak¹⁰⁷ Meryem, Ankebût ve Rûm surelerinde bu harflerden sonra Kur'an veya Kitâb'ın zikredilmediğini söylemektedir. Ancak ilk bakışta böyle görülse de bu üç surenin, Ankebût suresindeki (29/51) “أَوَلَمْ يَكْفِهِمْ أَنَّا أَنْزَلْنَا عَلَيْكَ الْكِتَابَ يُتْلَىٰ عَلَيْهِمْ” - *Kendilerine okunmakta olan Kitabı sana indirmemiz onlara yetmiyor mu?*” ayeti gibi, tehdâdî (meydan okuma) unsurlarından tamamen uzak olmadığını belirtmektedir.¹⁰⁸

4.8. Hurûf-ı Mukattaa'nın Harf Türlerinden Herbirinin Yarısına Tekabül etmesi

İbn Âşûr, Zemahşerî'den naklederek sure başlarında yer alan mukattaa harflerinin (fevâtih), alfabedeki yirmi dokuz harfin tam sayı olarak yarısı kadar, yani on dört tane olduğunu; ا - ل - م - ن - ه - و - ز - ح - ط - ع - ي - ه - ك - ر - ص - م - ل - ا ve ق - ح - س - ط - ع - ي - ه - ك - ر - ص - م - ل - ا harflerinden oluşan bu on dört harfin de mehmûse, mechûre, şedîde, rihve, mutbaka, münfetiha, müsta'liye, müstefile ve kalkale gibi harf türlerinden her birinin yarısına tekabül eden harfler barındırdığını belirtmektedir.¹⁰⁹ İbn Âşûr, Beydâvî'nin de harflerin vasıflarına dair bir takım ilaveler yaptığını ancak sözü uzatmamak için bunlara tefsirinde yer vermediğini belirtmektedir. İbn Âşûr, özetle Zemahşerî ve Beydâvî'nin harflerin vasıfları noktasında Hurûf-ı mukattaa'nın her türün yarısına tekabül ettiği fikrine dikkat çektiklerini,¹¹⁰ “وَلْيَقْسَمْ مَا لَمْ يُقَلِّ” - Zikredilmeyen de (zikredilene) kıyas edilsin” kaidesinden hareketle harf türlerinden yarısının zikredilip diğer yarısının zikredilmediğini ifade etmektedir. İbn Âşûr'a göre buradaki temel gaye, yazının önemine işaret etmek ve konuşmada îcâzın geçerli bir kullanım olduğuna dikkat çekmektir. İbn Âşûr, bu harfleri, tefsirinin onuncu mukaddimesinde i'câz vecihleri arasında zikrettiği ilmî mucizelerden¹¹¹ saymaktadır.¹¹²

¹⁰⁵ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 22/345.

¹⁰⁶ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 26/276.

¹⁰⁷ Râzî, *Mefâtihu'l-gayb*, 25/24.

¹⁰⁸ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 20/202.

¹⁰⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/216.

¹¹⁰ Zemahşerî, *Keşşâf*, 1/70-71; Beydâvî, *Envârü't-tenzîl*, 1/87-88.

¹¹¹ İbn Âşûr, ilmî (bilimsel) i'câza mutedil bir yaklaşım sergilemektedir. O, bir yandan “şeriatın ümmî oluşunu” gerekçe göstererek Kur'an'ın ilmî i'câzını bütünüyle reddeden ve Kur'an'ın ilk muhataplarının anladıkları mana dışında bir mananın anlaşılamayacağı görüşünü savunan Şâtibî'yi (ö. 790/1388) [bk. İbrâhîm b. Mûsâ eş-Şâtibî, *el-Muvâfakât*, thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Selmân (Kahire: Dâru İbn 'Affân, 1997), 1/55-56] eleştirirken (İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/41), diğer yandan Kur'an'daki ilmî i'câz örneklerine teferruata girmeden değindiği görülmektedir. Bk. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 2/83, 17/56.

¹¹² İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/104, 1/216. Kur'an'da yer almasına rağmen Kur'an'ın indirildiği devirde ve ondan sonraki farklı devirlerde insan aklının ulaşamadığı hikmetli manalarla aklî ve ilmî hakikatlere yapılan atıflar bu kapsamda değerlendirilmiştir. İbn Âşûr, bu i'câz veçhinin Bâkillânî ve Kâdî İyâz gibi âlimlerimiz tarafından ihmal edildiğini belirtmektedir. İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/104.

4.9. Hurûf-ı Mukattaa'nın Retorik Yönü

İbn Âşûr, hurûf-ı mukattaa'nın müstakil ayet oluşlarından söz ederken retorik yönüne de değinmektedir. Bu harflerin kinaye-i ta'rîziyye¹¹³ manası taşımaları sebebiyle ayet olduklarını, böyle bir üslupla da müşriklerin acizliğinin veya bununla alakalı bir hususun izhar edilmesinin amaçlandığını şu ifadelerle dile getirmektedir:

"Kinayeli ta'riz manası ihtiva etmeleri sebebiyle bu harflerin birer ayet olduğu görüşündeyim. Çünkü asıl maksat, (Kur'an karşısında) insanların acizliğini göstermek veya buna yakın bir mana ortaya koymaktır. Bu yönüyle bu harflerin, hemen akabinde gelen ifadelerle kullanılmış olması, muktezayı hale uygun düşmektedir. Kinayeli bir manaya gelecek ifadelerin delaletinde, (bu ifadelerin) açık bir manasının olması gibi bir şart getirilemez. Bilakis eğer bizler 'mutâbikî delâlet'in (lafzın vaz' edildiği manaya birebir delâletinin) 'iltizamî delâlet'e (lafzın vaz' edildiği mana dışında fakat onunla ilişkili bir manaya delâletine) uygunluğunu şart koşarsak bu harflerdeki 'mutâbikî delâlet', takdirî bir manaya dönüşür."¹¹⁴

Bu ifadelerden, ta'riz sanatı yoluyla muhatap-dinleyen konumundaki müşriklere; bu harfleri kullansalar da Kur'an'ın bir benzerini getiremeyeceklerine dair imalı bir meydan okuma yapıldığı, aynı şekilde müşriklerin de bu tehdîyi sözün gelişinden dolayı olarak çıkardıkları anlaşılmaktadır.

4.10. Hurûf-ı Mukattaa'nın Pedagojik Yönü

Mukattaa harflerinin pedagojik yönünü ön plana çıkararak en önemli unsur, tek tek telaffuz edilerek dinleyiciye aktarılmasıdır. İbn Âşûr, okulda okuma-yazma bilmeyen çocuklara harf ve hecelerin tek tek öğretilmesi gibi bu harflerin telaffuz ve okunuş şekli onlara öğretildiğini, böylece daha sonraki meydan okumalarda bu harfleri bilmediklerine dair bahanelerinin ellerinden alındığını ifade etmektedir. İbn Âşûr'a göre öğretme amacı gütmeyen bağlamlarda bile bu harflerin zikredildiğini duyanlar, kendilerine belîğ söz getirmeye güç yetiremeyen talebe muamelesi yapıldığını anlayacaklardır.¹¹⁵ İbn Âşûr'un okuma yazma bilmeyen Arapları ümmilikten kurtarmak ve onlara yazı yazmanın faydalarını göstermek maksadıyla bu harflerle yemin edildiğini söyleyen görüşü -tercih etmese de- karar kıldığı üç görüş arasında zikretmesinde mukattaa harflerinin bu yönüne vurgu yapıldığı bariz bir şekilde anlaşılmaktadır. Tefsirinin hurûf-ı mukattaaaya konu olan çeşitli yerlerinde bu harflerin öğretici yönüne dikkat çekmesi¹¹⁶ bu kanaati güçlendirmektedir.

4.11. Hurûf-ı Mukattaa'nın Tehaddî Yönü

İbn Âşûr, Hicr suresinin başındaki "الر"yı açıklama sadedinde tehdî amaçlı zikredilen bu harflerin Kur'an'ın i'câzını ortaya koyma işlevine dikkat çekmektedir.¹¹⁷ Âl-i İmrân suresinin girişindeki mukattaa harflerini açıklarken tehdîye konu olan taraflara da değinen İbn Âşûr, Kur'an'ı inkâr etmede birinci derecede müşriklerin, ikinci derecede ise Hristiyan Arapların geldiğini belirtmektedir. İbn Âşûr, Arap şehirlerinde yaşayan Yahudilerin kendi dillerini konuşmaları sebebiyle Araplardan sayılmayıp tehdînin dışında bırakıldığı görüşündedir.¹¹⁸ İbn Âşûr, bu harflerin kullanım inceliklerine de değinmektedir. Bu bağlamda *HâMîm* grubundaki Şûrâ suresinin, nüzul sürecinde Kur'an'a karşı saldırıların artmasına paralel olarak müşriklere karşı meydan okumanın şiddetinin de arttığını göstermek için sure girişindeki *HâMîm*'e *'AynSînKâf*

¹¹³Sözlükte tasrîhin zıddı ve bir şeyle başka bir şeyi îma etmek gibi manalara gelen ta'riz [İsmâîl b. Hammâd el-Cevherî, *es-Sihâh: Tâcü'l-luga ve sihâhü'l-Arabiyye*, thk. Ahmed Abdülgafûr 'Attâr (Beyrut: Dâru'l-İlm li'l-Melâyîn, 1987), 3/1087], istilahta konuşanın üstü kapalı bir ibare söylemesi ve bununla açıkça beyan etmediği başka bir şeyi kastetmesi şeklinde tarif edilmiştir. Bu dolaylı anlatım üslubunda sözü dinleyen kişi söylenen şeyi üstüne almır ve ondaki maksadı öğrenmeye çalışır. Muhammed Eser Altuntaş, "Kinâye ve Ta'riz: Molla Gürânî'nin Gâyetü'l-Emânî Adlı Tefsiri Örneği", *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*, 11, 2021: 52-53.

¹¹⁴İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/218.

¹¹⁵İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 1/213.

¹¹⁶İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 8/225, 16/60, 26/275.

¹¹⁷İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 14/8.

¹¹⁸İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 3/146.

ilavesinin yapıldığını ifade etmektedir.¹¹⁹ Şu'arâ' Suresinin girişinde hurûf-ı mukattaa'ya dair görüşlere yer verdikten sonra “bu harfleri kullanarak belagat ve fesahatte Kur'an surelerinin benzerini getirmeleri noktasında müşriklere meydan okuyup onların acizliklerini ortaya koymak” olduğunu söyleyen görüşü tercih ettiğini belirtmektedir. İbn Âşûr bu harfler yoluyla Kur'an'ın bir benzerini getirme noktasında müşriklerin aciz bırakıldığını, devamındaki “تِلْكَ آيَاتُ الْكِتَابِ الْمُبِينِ” - Bunlar, apaçık olan Kitabın mucizeleridir.” (Şu'arâ' Suresi 26/2) ayetinde ise buna dikkat çekildiğini söylemektedir.¹²⁰

SONUÇ

Bu çalışmada İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't-tenvîr* adlı tefsiri bağlamında hurûf-ı mukattaaya yaklaşımı tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışma neticesinde elde edilen sonuçları şu şekilde özetlemek mümkündür:

İbn Âşûr, hurûf-ı mukattaa ile ilgili üç grupta toplayıp sırayla değerlendirdiği yirmi bir görüş arasında eleme yaparak; bu harflerin muhalifleri susturup onların acizliklerini tescil etmeleri veya başında yer aldıkları surelerin isimleri olmaları yahut da kasem olarak gelmeleri şeklinde üç görüşte toplamıştır. Bunlar arasında da tercih yaparak bu harflerin Kur'an'ın tehdî ve i'câz yönüne dikkat çeken ilk görüşü seçmiştir. Tefsirinin hurûf-ı mukattaaya konu olan çeşitli yerlerinde bu harflerin retorik, tehdî ve i'câz yönü yanında öğretici pedagojik yönüne de dikkat çekmiştir.

İbn Âşûr kendinden önceki müfessirleri referans almakla birlikte hurûf-ı mukattaaya ilgili değerlendirmelerinde eleştirel ve seçici bir tutum izlemiştir. Kur'an'ı anlamada dirayet tefsirinin rolünü savunurken hurûf-ı mukattaa ile ilgili bazı görüşlere temkinli yaklaşmış bazılarını da sahih rivayetlere dayanmadığı gerekçesiyle reddetmiş; Kur'an'la bağdaşmadığı gerekçesiyle harflere rumuz manası atfeden görüşlerden de uzak durmuştur. Ayrıca hurûf-ı mukattaanın, alfabedeki söyleniş şekillerinde olduğu gibi sonları sakın okunarak telaffuz edilmesi ve okundukları gibi değil de alfabedeki mevcut formlarıyla yazılması gerektiği yönünde bir kanaat ortaya koymuştur.

İbn Âşûr kinayeli ta'riz manası ihtiva etmeleri sebebiyle bu harflerin birer ayet olduğu görüşündedir. Ona göre bu harfler, hemen akabinde gelen ifadelerle muktezayı hale uygun düşecek şekilde kullanılmıştır. Ta'riz sanatı yoluyla bu harflerin muhatapları konumundaki müşriklere; bu harfleri kullansalar da Kur'an'ın bir benzerini getiremeyeceklerine dair imalı bir meydan okuma yapıldığı, aynı şekilde müşriklerin de bu tehdîyi sözün gelişinden dolayı olarak anladıkları hususu vurgulanmıştır.

Nihayetinde Kur'an'da anlamsız hiçbir lafza yer verilmediği gibi kesin olarak bilinmese de hurûf-ı mukattaanın takdirî veya lafzî manalar taşıdığı ve dolayısıyla zamanını bekleyen ayetler bağlamında değerlendirilmesi gerektiği ifade edilmiştir.

KAYNAKÇA

Akşit, Eyup. “Arap Dilinde Mâ Edatı ve İşlevleri”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. 4, 2017: 41-59.

Altuntaş, Muhammed Eser. “Kinâye ve Ta'riz: Molla Gürânî'nin Gâyetü'l-Emânî Adlı Tefsiri Örneği”. *Türkiye Din Eğitimi Araştırmaları Dergisi*. 11, 2021: 39-63.

Alûsî, Şihâbüddîn Mahmûd. *Rûhu'l-me'ânî*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.

Begavî, Hüseyin b. Mes'ûd el-Ferrâ'. *Me'âlimü't-tenzîl*. Thk. Muhammed Abdullah en-Nemr vd. Riyad: Dâru Taybe, 1997.

Beydâvî, Abdullâh b. Ömer. *Envârü't-tenzîl ve esrârü't-te'vîl*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

¹¹⁹ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 25/26.

¹²⁰ İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-tenvîr*, 19/91-92.

- Cevherî, İsmâîl b. Hammâd. *es-Sihâh: Tâcü'l-luga ve sihâhü'l-'Arabiyye*. Thk. Ahmed Abdülgafûr 'Attâr. Beyrut: Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, 1987.
- Coşkun, Ahmet. "İbn Âşûr, Muhammed Tâhir". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 19/332-335. İstanbul: TDV Yayınları, 1999.
- Coşkun, Ahmet. "et-Tahrîr ve't-Tenvîr". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/429-430. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.
- Çakır, Numan. *Kur'ân'da Hurûf-ı Mukattaa*. Ankara: İlahiyat Yayınları, 2020.
- Duman, M. Zeki., Altundağ, Mustafa. "Hurûf-ı Mukattaa". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 18/401-408. İstanbul: TDV Yayınları, 1998.
- Endelûsî, Ebû Hayyân. *el-Bahru'l-muhît*. Thk. 'Âdil Ahmed Abdulmevcûd-Ali Muhammed Mu'avvad vd.. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2001.
- Esedî, Kümeýt b. Zeyd. *Dîvânu'l-Kümeýt b. Zeyd*. Thk. Muhammed Nebîl Tarîfî. Beyrut: Dâru Sâdır, 2000.
- Ferâhîdî, Halîl b. Ahmed. *Kitâbu'l-'Ayn*. Thk. Mehdî el-Mahzûmî-İbrâhîm es-Sâmerrâî. Beyrut: Dâru ve Mektebetü'l-Hilâl, ts.
- Gâli, Belkâsım. *Şeyhu'l-câmi'i'l-a'zami Muhammed et-Tâhir b. Aşûr: Hayâtuhu ve âsâruh*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 1996.
- Himyerî, Seyyid İsmâîl. *Dîvânu's-Seyyid el-Himyerî*. Thk. Diyâ' Huseyn el-A'lemî. Beyrut: Müessesetü'l-A'lemî, 1999.
- İbnu'l-'Arabî, Ebû Bekr. *Kânûnu't-te'vîl*. Thk. Muhammed es-Süleymânî. Cidde-Beyrut: Dâru'l-Kible-Müessesetü 'Ulûmi'l-Kur'ân, 1986.
- İbnu'l-'Arabî, Muhyiddîn. *el-Futûhâtu'l-mekkiyye*. Thk. Ahmed Şemsuddîn. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1999.
- İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. *et-Tahrîr ve't-tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnisiyye, 1984.
- İbn 'Atiyye el-Endelûsî. *el-Muharraru'l-vecîz fî tefsîri'l-Kitâbi'l-'Azîz*. Thk. Abdusselâm Abduşşâfi Muhammed. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 1993.
- İbn Ebî Sulmâ, Zuheyr. *Şî'ru Zuheyr b. Ebî Sulmâ*. Şrh. el-A'lem eş-Şentemerî. Nşr. Fahreddîn Kabâve. Beyrut: Dâru'l-Âfâki'l-Cedîde, 1980.
- İbn Hazm, Alî b. Muhammed. *el-Fasl fî'l-milel ve'l-ehvâ' ve'n-nihel*. Thk. Muhammed İbrahim Nasr - Abdurrahman Umeyre. Beyrut: Dâru'l-Cîl, 1996.
- İbn Sîde, Alî b. İsmâîl. *el-Muhkem ve'l-muhîtu'l-a'zam*. Thk. Abdulhamîd Hindâvî. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000.
- Kâdî İyâz, Ebu'l-Fazl. *eş-Şifâ bi-ta'rîfi hukûki'l-Mustafâ*. Thk. Alî Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-'Arabî, 1984.
- Kefevî, Ebu'l-Bekâ'. *el-Külliyât*. Thk. Adnân Dervîş-Muhammed el-Mısırî. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, ts.
- Kurtubî, Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi'u li-ahkâmi'l-Kur'ân*. Thk. Hişâm Semîr el-Buhârî. Riyad: Dâru 'Âlemi'l-Kütüb, 2003.
- Mahfûz, Muhammed. *Terâcimu'l-Müellifîn et-Tûnisiyyîn*. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1984.
- Mâverdî, Alî b. Muhammed. *en-Nüket ve'l-'uyûn*. Thk. es-Seyyid b. Abdilmaksûd b. Abdirrahîm Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, ts.
- Râzî, Fahrüddîn. *Mefâtihu'l-gayb*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-'İlmiyye, 2000..

- Nâfî, Beşîr M. "Tâhir b. Âşûr: Tefsir Çalışması Özelinde Modern Reformcu Bir Âlimin Kariyer ve Düşünce Dünyası". Çev. Hayati Sakallıoğlu. *İÜİFD*, sy. 27, (2000): 247-276.
- Sîbeveyhi, Amr b. Osmân. *el-Kitâb*. Thk. Abdusselâm Muhammed Hârûn. Kahire: Mektebetu'l-Hâncî, 1992.
- Suyûtî, Celâlüddîn. *el-İtkân fî 'ulûmi'l-Kur'ân*. Thk. Şu'ayb el-Arnaût. Dimeşk: Müessesetü'r-Risâle, 2008.
- Şâtibî, İbrâhîm b. Mûsâ. *el-Muvâfakât*. Thk. Ebû 'Ubeyde Meşhûr b. Hasan Âli Selmân. Kahire: Dâru İbn 'Affân, 1997.
- Taberî, Muhammed b. Cerîr. *Câmi'u'l-beyân 'an te'vîli âyi'l-Kur'ân*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2000.
- Tirmizî, Muhammed b. İsâ. *el-Câmi'u's-sahîh Sünenü't-Tirmizî*. Thk. Ahmed Muhammed Şâkir vd. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Tütün, Sevgi. "XX ve XXI Yüzyıl Müfessirlerinin Yorumları Bağlamında Hurûf-ı Mukatta'a'ya Bakış". *Metafizika*, c. 1, sy. 4, (2018): 6-32.
- Uzun, Mustafa İsmet. "Ebced". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 10/68-70. İstanbul: TDV Yayınları, 1994.
- Zemahşerî, Mahmûd b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâ'iki gavâmidî't-tenzîl ve 'uyûni'l-ekâvîl fî vucûhî't-te'vîl*. Thk. Abdurrezzâk el-Mehdî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-'Arabî, ts.
- Zimmerlî, es-Sâdık. *A'lâm Tûnisyyîn*. Trc. Hammâdî es-Sâhilî. Beyrût: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1986.

STRUCTURED ABSTRACT

The hurūf muqattaa, which is found at the beginning of twenty-nine surahs in the Qur'an, most of which are Meccan, left the commentators astonished. Hurūf muqattaa, which consists of the word "hurūf", which is the plural of the word "letter", and "muqattaa", which means "cut off, separated", is described as the common name of the letters pronounced with their own names at the beginning of twenty-nine surahs in the Qur'an. Although not in the form of a separate verse at the beginning of the Surah Al-Qalam, which was revealed in the second place, it was added to another word and many opinions and numerous researches were put forward about these letters, which were included in the early period of the revelation of the Qur'an. Hurūf muqattaa consists of fourteen letters, corresponding to half of the Arabic alphabet. While some of these letters are repeated in more than one surah, some of them are mentioned in a single surah. While most of the commentators count these letters as mutashabihat in the tafsir, some of them defended the idea that there are no meaningless words in the Qur'an because it introduces itself as an intelligible and clear Book.

Ibn Āshūr defines the Qur'an as an eternal miracle that came not to confirm the illiteracy of the Arabs, but to raise their scientific level; and the tafsir as "the science that studies the meaning of the words of the Qur'an and what can be deduced from them briefly or in detail". According to Ibn Āshūr, another miraculous aspect of the Qur'an is that it expresses deep meanings very concisely and that these meanings are better understood when the time comes. While interpreting Surah Al-Baqara, Ibn Āshūr gave a wide space to the views on hurūf muqattaa while explaining "Elif Lām Mīm". He examined the scholars approaches to these letters in three groups. In the first group, he gave place to eight opinions saying that Hurūf muqattaa are pseudonyms and secrets consisting of abbreviations of sentences or words that only the people of skill can know. In the second group, he included four views saying that hurūf muqattaa is noun or verb. In the third group, he included opinions stating that hurūf muqattaa were used for various purposes such as taking an oath, challenging, teaching hurūf muqattaa to the first interlocutors of the Qur'an, attracting the attention of the listener and showing that they were true miracles because they were pronounced by an illiterate Prophet.

Later on, Ibn Āshūr has decided to hold three views regarding the purpose of using these letters such as silencing those who resisted the Qur'an and registering their helplessness, forming the names of the chapters they were at, and being the letters that were sworn by to save the illiterate Arabs from illiteracy and show them the benefits of writing. Choosing among them, he preferred the third view. Later on, Ibn Āshūr made evaluations about the reading of hurūf muqattaa, its i'râb, its being individual verses, its ratio to other dialects, its correspondence to half of each letter type, its rhetorical, pedagogical and psychological aspects. According to Ibn Āshūr, these letters are indisputably from the Qur'an. However, it has been disputed whether these are separate verses or not. Ibn Āshūr states that while some of the hurūf muqattaa are considered as stand-alone verses, not counting others is a revelation-based knowledge just like knowing the surahs, and there is no place for comparison in this field.

As a result, Ibn Āshūr says that all of these letters are scientific miracles. He is of the opinion that these letters carry an allusive meaning to silence the opponents. Ibn Āshūr sees muqattaas as pseudonyms that are challenged by those who deny the Qur'an, and argues that they are necessary. This is because these letters are meant to imply incapacitating those who deny that the book is from Allah. Ibn Āshūr does not accept the view put forward by previous commentators that the muqattaa letters are the names of Allah, on the grounds that there is no hadith to rely on in this regard. Likewise, the commentator does not find it true that the letters "YāSīn", which many previous commentators agree, mean "O human" in Abyssinian and Thai language. Ibn Āshūr sees hurūf muqattaa as a scientific miracle. However, in this context, he does not make detailed scientific comments. The commentator also exhibits a unique attitude in terms of not accepting some of the previous comments as they are and not finding them correct by justifying them.